

VENY, Joan (2007): *Petit atlas lingüístic del domini català*. Volum 1. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, 182 p.

Joan Veny i Clar és el dialectòleg més prestigiós de les terres catalanes. És autor, amb Lídia Pons i Griera, de l'*Atlas lingüístic del domini català* (= *ALDC*), magna obra projectada en nou volums de la qual fins ara n'han estat publicats tres, sota l'empareda de l'Institut d'Estudis Catalans, igual que el volum que ací ressenyem. Aquest *Petit Atlas* és una conseqüència del gran, en depèn i n'és tributari. Mentre que aquest, com la majoria dels grans atlas (*ALF*, *AIS*, *ALEA*, etc.) presenta mapes puntuals, amb les respostes pertinents de cada localitat enquestada, el petit, al contrari, ofereix la representació de les àrees dialectals, acompanyada de la interpretació dels mapes.

Sever Pop, mestre de Veny i de qui això escriu, fou autor de l'Atlas de Romania (*Atlas Linguistic Român*) a partir del qual publicà pels anys quaranta del segle xx un *Micul Atlas Linguistic Român*. Aquesta innovació ha fet escola i ara, un xic tardanament, comencen a aparèixer atlas petits tant dins la Romània (Val·lònia) com fora (Baviera).

L'atlas petit és, doncs, la interpretació lingüística del gran. En el cas de Veny ens trobem amb la situació ideal que fa que sigui ell mateix l'autor tant de l'atlas gran com del petit. Normalment els qui interpreten els mapes dels grans atlas solen ser altres col·legues, puix que als autors no els queda temps per dedicar-se a la tasca d'anàlisi sistemàtica dels resultats cartografiats. Tot al més, fan alguns estudis monogràfics de qualque problema que els ha sobtat durant la preparació de l'obra; pensem, per exemple, en Jules Gilliéron, que estudià els noms de l'«abella» a la Gal·loromània i d'alguns altres conceptes partint del que se li presentava en els mapes de l'*ALF*.

L'*ALDC*, com hem assenyalat, ha de constar de nou volums i el *Petit Atlas* en tindrà també nou (ens demanem si no n'és una mica massa). Ara tenim aquí el primer, i la collita del conjunt, a jutjar per aquesta mostra, promet de ser ben abundosa i fructífera

Els atlas, en general, solen presentar resultats interessants sobretot en el camp de la fonètica i del lèxic, no tant en els de la morfologia i de la sintaxi. Tampoc els nostres atlas catalans no escapen a aquesta situació: ací a la fonosintaxi es dedica la interpretació de dos mapes i a la morfologia només un. En canvi, dels 104 mapes de l'atlas, la fonètica en comprèn 34 i al lèxic li'n correspon la part del lleó amb 65. Els sis primers mapes corresponen a la relació dels punts d'enquesta, a la classificació dialectal (molt ben explicada), a la divisió eclesiàstica tradicional (importantíssima, car dóna raó de nombrosos fenòmens lingüístics), a la divisió eclesiàstica actual (traçada arbitràriament)¹ i a la divisió política i administrativa.

La part dedicada a la fonètica comença amb la distribució dels timbres de la vocal final àtona *-e* en els mots masculins (mapa 2) basada en la pronúncia de *colze* i *sofre*. També els mapes 3, 4 i 5, que mostren la situació de les àtones, i serveixen presumptament per a fer veure la frontera que separa el català oriental (incloent-hi els parlars balears) del català occidental, seguint en això la opinió establerta per Milà i Fontanals, la qual és acceptada per Veny en els seus treballs. Em sap greu contradir-lo, però els resultats de molts altres fenòmens fonètics i sobretot lexicals desfan aquesta teoria. Sembla estrany que Veny la defensi, quan ell és precisament l'autor del bell estudi sobre *Paralelismos léxi-*

1. Penseu en la trista fragmentació de l'antiga diòcesi de Tortosa.

cos,² on mostra tants acords del mallorquí amb el català nord-occidental i el valencià que s'oposen als resultats del català oriental (dit ara, malament, central). Ja el mapa següent (canvi de *genoll* en *ginoll*, 6) mostra un quadre ben diferent. El mateix podem dir del mapa 10 (sensibilització o no de la [j] en *cui-xa*), on una part del català oriental coincideix amb el sud del País Valencià. Entre els mapes lèxics vegeu el 48 (*els ullals*) on una franja unitària que va des de Tarragona fins a Guardamar al sud coincideix amb les Balears amb la solució *claus* oposada a la del català oriental amb *ullals*; un altre cas colpidor, amb idèntiques característiques, és el de la *verola* (mapa 98) amb el resultat *pigota*. Gairebé tots aquests preciosos mapes del *Petit Atlas* demostren que Milà va ser massa categòric en la seva formulació.

La part dedicada a la fonètica presenta casos del major interès, com ara les variants de la palatal inicial de *genoll* / *ginoll* (13) o de les realitzacions de l'africada de *fetge* (14), ensordiment de [z] intervocàlica (16), la iodització a base de les respostes a *ulls*, *cabells* i *rostoll* (19 i 20), sensibilització o no de la -r final en els substantius i en els verbs (27 i 28), equivalència acústica en el cas de *borradura* / *gorradura* (33), etc. En el cas del manteniment de la /v/ labiodental (12) cal fer algunes matitzacions relatives als indrets isolats del tarragoní i del castellanenc, car aquí la solució /v/ indicada a l'atles ha desaparegut ara; vegeu pel que fa a la localitat de Valls, nucli per excel·lència del manteniment de la /v/, el treball de camp de Gemma Boada Pérez sobre l'estat de la labiodental a Valls.³ Pel que fa al castellanenc, haig de dir que la meva àvia distingia, la meva mare vacil·lava amb tendència a no distingir /b/ i /v/ i jo mateix no he pronunciat mai /v/, com no la pronuncia cap castellanenc avui. Això, però, no vol dir de cap manera que les mostres exposades siguin errònies; la dialectologia tradicional tendia a prendre com a subjectes de l'enquesta persones grans, i unes enquestes que es feren cap als anys 60 del segle passat ofereixen aquests resultats.

Els 65 mapes de lèxic d'aquest volum, acompanyats de les encertades explicacions de Joan Veny, són una veritable delícia. Hom no es cansa de fullejar-los i tornar-los a fullejar. S'hi constata la gran unitat de tot el domini i al mateix temps la presència de variació.

M'accontentaré comentant-ne només uns pocs, especialment des d'una perspectiva castellanenca.

Les àrees del mapa 53 avui són un xic diferents, perquè *llombrígol* perd terreny enfront del seu rival *melic*. Els sondeigs que vaig fer sobretot a Barcelona així ho van confirmar. Vaig parlar del parell *llombrígol* / *melic* des d'un punt de vista diacrònic i sincrònic en la conferència inaugural del col·loqui germano-català de Tübingen l'any 2006; suposem que un dia o altre en veurem les actes publicades.

El que hi és exposat al mapa 59, corresponent a *trepitjar*, deixa una mica sorprès. Al continent aquest tipus lèxic viu al nord-est, des de Barcelona fins al extrem septentrional del Rosselló. El comentador, seguint el *DECat*, diu cautament que el mot, d'origen incert, potser vingui «d'un entrecreuament del mossàrab TRAPI? 'aparell de trepitjar la canya de sucre o el raïm' amb l'onomatopeia *trapitjar*». Tot això del mossàrab és una falla. Precisament allà on hauria de viure *trepitjar* és a les terres valencianes on hi hagué força trapigs de canyamel i suposadament terreny "mossàrab", però en tota aquesta regió el resultat és *xafat*. A les terres del nord, tanmateix, no hi hagué aquests famosos mossàrabs ni trapigs de canyamel. Coromines en l'article *trepitjar* no és deté en l'estudi d'aquest verb amb el significat de 'calcigar', passa tot seguit a tractar del trapig de canyamel, oblidant el fet que *trepitjar* no viu a terres valencianes. Aquest mapa 59 parla per si sol: val més una imatge que mil paraules.

El *turmell* (mapa 60) té per Castelló de la Plana la solució «altres respostes»; no sé quines són, puix que a l'ALDC (I, 92) el punt resta en blanc; el que puc dir és que allà s'usa el mot *garró* i esporàdicament també se sent *turmell*.

2. «Paralelismos léxicos en los dialectos catalanes». *RFE*, XLII, 1958-1959, p. 91-149 i *REF*, XLIII, 1960, p. 117-202.

3. BOADA, Gemma (2008): «L'estat de la labiodental a Valls: ideologies i percepció lingüística». *Quaderns de Vilaniu. Miscel·lània de l'Alt Camp*, 53, maig 2008, p. 57-88. L'autora hi va fer l'any 2007 una enquesta d'abast sociolingüístic i va poder comprovar que els subjectes més joves ja no pronunciaven la /v/ i fins se'n burlaven de la famosa frase «el vi de Valls és vo i varato»; la generació entre els de 40 i 60 anys només produïa esporàdicament la labiodental, la qual es mantenia entre els més vells, i això tant entre homes com dones.

En el mapa 62 *la coça*, curiosament, no té el terme *guit*; l'any 1951 el vaig sentir a Alcalà de Xivert. En altres punts castellanencs *guit* és adjectiu «una burra guita». Tampoc no hi surt *guitza*, com l'autor fa remarcar.

Em sobta molt la resposta *sarpada* per 'almosta' (mapa 67) a Castelló de la Plana, on es diu *almosta*; en canvi, el castellanisme *sarpa(da)* és allà un 'cop de grapa' (vegeu al mapa 62 com alguns punts responen amb *sarpada* per 'coça').

El concepte 'pessigolles' (mapa 69) és expressat amb molts termes; per terres castellanenques conviuen *cosquigolles*, *sigolletes* (no enregistrats ací) a més de *pessigolles*, *cossinogues*. Resulta difícil de traçar una àrea amb tants mots expressius superposats. Un altre exemple frapant el tenim amb *tartamut* (mapa 92) que en castellanenc coneix almenys les variants *tartamut*, *botillós*, *farfallós* i *fargallós*.

Així com Veny constata per a *dit índex* (mapa 72) que les respostes són vagues per manca d'una norma de l'estàndard, també podem assenyalar les deficiències de la sincronia en el mapa següent (73), dedicat als *repelons* 'pelleta de prop de l'ungla que pren una direcció contrària'. Una presentació en diacronia ens faria veure que almenys al català del Principat *enemic* (o *desenemic*) era la solució des de 1507 i l'àrea lèxica seguia per Aragó i Navarra (*enemigo*, *enemiguillo*) i molt probablement per tota la Península (portugués *imigo* l'any 1570); avui aquesta solució (*enemic* o *desenemic*) queda reduïda al eivissenc i a alguns punts escadussers del Pirineu.

La resposta *sedes* dels parlars balears per als *penellons* (74) no hem d'anar a cercar-la a SITUM 'brutor corporal', com suposa el *DECat* i es recull ací amb vacil·lacions, ans bé en el llatí SAETA 'seda'; cfr. *sédos* 'gerçures de la peau' en gascó i els molts derivats gal·loromans com *soilé* 'qui a des gerçures, des rougeurs causées par la marche, la chaleus, etc.' al departament de la Meuse (vegeu *FEW*, XI, p. 49a).

El mapa *gargall* (76) presenta molt variades solucions, però és difícil en un determinat lloc o àrea només indicar-ne una. Així, a Castelló existeix *gargall*, però també és tant o més freqüent *escopinyada*, que ací apareix sobretot en la zona nord-est del Principat.

Per als noms que designen defectes de la vista (mapes 83, 84 i 85) cal citar l'estudi de Fred Ebner, «El "cec" i el "llusc" als parlars catalans», dins *ER*, 1963-1968, pp. 127-145, que no és a la bibliografia. El mateix autor va escriure una tesi doctoral sobre els defectes del cap humà i en va cartografiar els resultats d'una enquesta sobre el terreny; malauradament el treball ha romàs inèdit.⁴

La part final de l'obra comprèn la bibliografia, un benvingut apartat de terminologia lingüística (no hi manquen les entrades *mossàrab* i *sorotàptic*), un índex alfabètic dels mots que apareixen en els comentaris.

Si se'm permet de formular dos desigs, diria que convé que aquest atlas petit com el gran siguin digitalitzats. Actualment tots els projectes dialectals tendeixen a presentar les dades en xarxa, per tal que siguin accessibles amb més facilitat i que es puguin interrelacionar. El segon desig té a veure amb la presentació: en els pròxims volums del *Petit atlas lingüístic del domini català* els polígons que marquen les àrees i no les localitats, extrets de la poligonització que aplica Hans Goebel, haurien de dur uns colors més intensos, puix ara de vegades és difícil distingir-ne els matisos, sobretot del verd i del groc.

En definitiva, som davant d'un treball ben fet, explicat senzillament, que podrà ser comprès per tothom, tant per estudiants com per gent interessada i on també els lingüistes de casa i de fora casa aprendran força coses. Tot felicitant Joan Veny, fem vots per la felicitat continuació dels atlas gran i petit.

Germà COLÓN DOMÈNECH
Universitat de Basilea
Institut d'Estudis Catalans

4. EBNER, Fred (1975): *Die Bezeichnungen des menschlichen Kopfes, seiner Teile und Defekte in den katalanischen Mundarten*. Basel, 431 p.; vegeu especialment p. 204-218. Cf. també COLÓN, Germà (1978): *La llengua catalana en els seus textos*. Barcelona: Curial. I, p. 80.